

zgodovinskih obdobj ne presoja v duhu zgodovinskega razmišljanja in presojanja, kar naj bi bil osnovni postulat etnoloških in kulturnoantropoloških raziskav dediščine. Prav tako se je veliko (spet pet) avtorjev predstavilo v tematskem sklopu Nesnovna kulturna dediščina v luči Konvencije Unesco. Poleg vzgoje je varovanje kulturne dediščine ena izmed glavnih prioriteta Unesca, s katerega konvencijami, željami in napotki so se slovenski etnologi in kulturni delavci bolj poglobljeno spoznali šele po letu 1990. Zato ne čudi, da je v luči teh konvencij o zaščiti kulturne dediščine čutiti pozitivno vrenje in pospešeno delovanje tudi med slovenskimi etnologi, predvsem v tem, kako te konvencije uveljaviti v vsakdanji življenjski praksi.

Razmišljanji dveh »zamejk« (iz Porabja in avstrijske Koroške) pa kažeta, da je mogoče v »zamejskih« intelektualnih krogih v primerjavi z matično kulturno srenjo čutiti močnejše zavedanje o pomembnosti dediščine za etnično samobitnost.

O tem, komu je nesnovna dediščina namenjena in komu pripada, razmišlja referent iz Srbije, bolgarska raziskovalka pa je poka-

zala na njihovem primeru izdaj *Živi zakladi človeštva* primer dobre prakse ohranjanja dediščine.

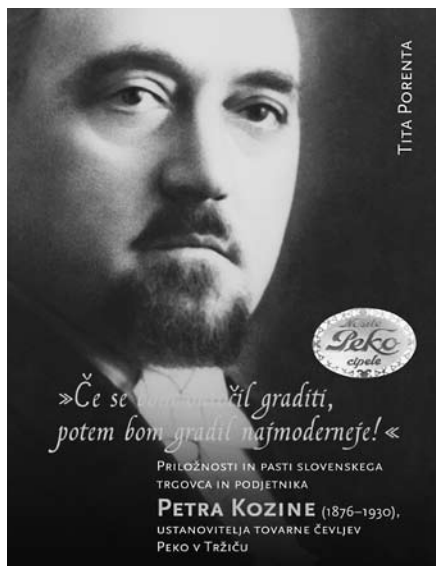
Poglavje Kulturna dediščina kot dejavnik razvoja vključuje vizije in konkretna spoznanja etnologov, za katere bi lahko rekli, da ustvarjajo, plemenitijo in razvijajo t. i. aplikativno etnologijo, saj njeno konkretnost, občutnost in koristnost vidijo v različnih in zelo raznorodnih segmentih vsakdanjega življenja, in to ne le na ravni podeželja, ampak tudi znotraj urbane kulture.

Čeprav omenjena šele na koncu, je prva v zborniku tema Kulturna dediščina in socialnozgodovinski spomin. Tudi v tem razdelku je, tako kot v preostalih, rdeča nit razmišljanja referentov, da dediščina, ki utemeljuje vsako zgodovinsko obdobje in civilizacijo, lahko osmišlja tudi našo sodobnost in nam na neki način določa tudi našo prihodnost. Pri tem pa je treba videti še drugačno, danes povsem novo vlogo »arhaičnih« muzejev in drugih inštitucij, ki skrbijo za ohranitev in predstavitev dediščine, o čemer tudi teče beseda referentov. Eden od prispevkov je posvečen še Slo-

vencem po svetu, konkretno avstralskim Slovincem, in nam kaže, kako bi bil lahko njihov historični arhiv zgled za ohranjevanje in pričevalnost dediščine tudi za druge Slovence po svetu.

Kljub osredotočenosti etnologov na določene teme oz. probleme stroke, pa sta tako posvetovanje samo kot tudi Zbornik predstavila vrsto med seboj povezanih prvin, ki so strokovno, teoretično in praktično dobro razčlenjeni in utemeljeno prikazani, in to brez romantičnega patosa ali nostalgije, ampak iskreno in stvarno. Zato lahko Zbornik bralcu ponudi trezno razmišljanje o dediščini v sedanjosti in o možnostih in potrebi njene osmislitve, ki se vsaj z etnološkega zornega kota kaže kot vedno večja nujnost tudi za današnji čas, ki ga globalni univerzalizem razbija na nerazpoznavne elemente in s tem hoče negirati trdne oblike še živih in odločujočih struktur etničnih specifik, ki ustvarjajo bogastvo civilizacije. In prav zaradi teh etnoloških razmišljanj oz. prispevkov je še toliko bolj nujno, da Zbornik pride do bralcev, oz. da v tiskani in elektronski obliki zaživi med njimi.

TITA PORENTA: »Če se bom odločil graditi, potem bom gradil najmodernejše«: Priložnosti in pasti slovenskega trgovca in podjetnika Petra Kozine (1876–1930), ustanovitelja tovarne čevljev Peko v Trziču; Samozaložba, Radovljica 2012; 208 str.

Nekoliko daljši naslov jasno ponazarja osrednjo idejo historične študije, ki jo je napisala etnologinja in zgodovinarica Tita Porenta. Njen namen je bil trgovca in podjetnika Petra Kozino zapisati v zgodovino ekonomske in socialne modernizacije na Slovenskem. Karierna pot, ki je Kozino vodila iz domače ribniške doline v Ljubljano in pozneje v Trzič, od trgovca do podjetnika in industrialca, je hkrati zgodba o vzponu podjetništva in industrializacije na Slovenskem. S študijo primera – zgodovine podjetja Peka – nam avtorica predstavi širši prostor ekonomskih procesov v industrijski dejavnosti (tudi tehnološkega razvoja in socialnega varstva). Peter Kozina je živel v družbenopolitično razgibanem času. S koncem habsburške monarhije se je po prvi svetovni vojni vzpostavljala nova

stvarnost, naklonjena krepitvi slovenskega podjetniškega sloja, ki sta ga zaznamovali ekonomska nacionalistična ideja in praksa. Porenta prikaže, da je bilo okolje kot nalašč za človeka, kot je bil Peter Kozina. Poudarek, ki ga avtorica nameni narodno-političnim procesom v monarhiji, je, kot vidimo v nadaljevanju knjige, zaznamovalo možnosti in sam razvoj podjetništva na Slovenskem ter je pomembno za razumevanje poslovnih odločitev in strategij Petra Kozine. Njegova misel, da »trгоvec, ki dela za sebe, dela tudi za narod« (str. 74), dobro ponazarja, da je Kozina gradnjo moderne tovarne razumel kot sestavni del nacionalnega interesa pri gradnji narodnega gospodarstva.

Podjetniška ideja o ustanovitvi lastne tovarne je pri Kozini zorela postopoma.

* Dr. Nina Vodopivec, dr. socialne antropologije, znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino, 1000 Ljubljana, Kongresni trg 1, E-naslov: nina.vodopivec@inz.si

Svojo karierno pot je začel kot trgovec v Ljubljani. Avtorica ga prikaže kot dobrega organizatorja, a človeka z večjimi ambicijami od koordinacije dela, raznašanja surovin in prevzemanja gotovih izdelkov pri obrtnikih. Delo je poskušal reorganizirati tako, da je različne akterje zbral v skupni delavnici, ki jo ustanovil leta 1906 v Trziču. Obrtno podjetje se je pred prvo vojno od tovarniškega razlikovalo po organizaciji in velikosti. Kozina ni imel obrtne šole in se je zato povezal s čevljarjem Ivanom Popovim, načelnikom tržiške poslovalnice prvega delavskega konzumnega društva. Začel je z imenom Zupan Anton & Co. Domačini so delavnico imenovali Vanderhovca, po lastniku delavnice, čevljarju Antonu Zupanu. V delavnici so prirezovali usnje in šivali zgornje dele. Čevlje so tehnološko dokončali obrtniki na domovih. Z delom na domu – prehodna oblika dela med kmeti in rokodelci ter mezdnimi delavci in nameščenci v tovarnah – se je pred prvo vojno vzpostavljala polproletarski sloj. Sistemi podjetništva in trgovanja so spreminjali miselnost ljudi v različnih okoljih. Verjetno so k temu prispevali tudi tisti, ki so po znanje odhajali v tujino. Pred prvo vojno je namreč primanjkovalo znanj in usposobljenega kadra, nova strokovna znanja so prinašali pomočniki, ki so odhajali v uk v tujino (*fremd*), oz. »majstri«, ki so prihajali od tam.

Podjetniško priložnost je Kozina zagledal v Trziču, kjer so leta 1908 zgradili železnico, in tam leta 1910 začel graditi tovarniško poslopje. Leta 1911 je bila tovarna zgrajena. Tovarne ni ustanovil sam, temveč z družabniki. Podjetje je registriral kot kapitalsko združbo z omejeno zavezo. Večje domače konkurence pri množični izdelavi obutve v Trziču pred vojno ni bilo. Poleg posameznih obrtnikov in Koflutarjeve delavnice (od leta 1897) so delovali še Čevljarska zadruga Trzič in dve nemški čevljarski podjetji. Kar pa ne pomeni, da se Kozina ni boril z uveljavljanjem novih izdelkov čevljev na trgu (konkuriral je še danes znanima znamkama Salamander in Bally). Leta 1912 je uvedel znamko Good-year pod imenom Peko (iz začetnic imena lastnika). Ime oblikovalca, ki je izdelal oblikovno podobo blagovne znamke zlatega lovorovega lista okoli napisa, pa ostaja neznan.

Kot je razvidno že iz naslova knjige, je Kozina želel zgraditi moderno tovarno. To ni pomenilo le moderne tehnologije, strojnega parka in organizacije dela, temveč tudi

urejene delovne razmere (higienski prostori, urejen delavnik, zagotovljena socialna varnost zaposlenih). Zato je začel Kozina že pred vojno zbirati podatke o urejenosti sodobnih evropskih čevljarskih delavnic.

Z delavskim redom, izdanim leta 1912, je Kozina poskrbel za minimalno socialno varnost zaposlenih. Delavski red je veljal kot pogodba med delodajalcem in pomožnim delavcem (predpisan po obrtnem redu iz leta 1859). Delavci so bili zavarovani. Tovarna je postopoma začela rasti. Leta 1911 je v njej delalo 70 delavcev (izdelali so 40.000 parov čevljev), leta 1935 pa 260, proizvodnja se je povečala na 470.000 parov čevljev letno. Pred vojno so delavci stanovali v Trziču (kot podnajemniki, v Rokodelskem ali mestnem domu, v Sokolskem domu, hlapec in vrtnar sta stanovala v tovarni), a so prihajali tudi iz sosednjih vasi. Poleg mojstrov so v proizvodnji delali prirezovalci, izdajatelji dela, delavci na strojih, ročni delavci, šivilje in ročne delavke. Razvoj strokovnega šolstva v Trziču po vojni je omogočil, da so posamezne tuje mojstre in uradnike postopoma zamenjali domači strokovnjaki. V moderno tovarno je Kozina želel umestiti izobraženega delavca in slovenske mojstre, saj, kot je trdil, »delavec v čevljarski tovarni (...) mora biti tako rekoč svoje vrste umetnik, če hočemo, da vzdržimo tujo konkurenco« (str. 133). Kozina je vzdrževal stike s svojimi delavci, avtorica nam ga predstavi kot tovarnarja in človeka z izostrenim socialnim čutom.

Po nesoglasjih med lastniki podjetja je Kozina leta 1917 odkupil vse deleže, poplačal svoje družabnike in s tem postal edini lastnik podjetja Peter Kozina & Ko. Ob koncu prve vojne je posloval brez dolgov. Nova gospodarska in politična orientacija je oblikovala prostor, kjer se je vzpostavljala nov družbeni sloj, v katerega so začeli vstopati industrialci, tovarnarji, podjetniki in bankirji (poleg politikov, profesorjev, zdravnikov in založnikov). Peter Kozina je z vstopom v številna gospodarska združenja postal ugleden slovenski gospodarstvenik (od ustanovitve leta 1919 med člani predsedstva Zveze industrialcev, član cen-zurnega odbora Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, soustanovitelj in član uprave Ljubljanskega velesejma, član nadzornega odbora Strojnih tovarn in livarne d. d. Ljubljana, svetnik v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo). Poleg s tovarno se je od leta 1903 poklicno ukvarjal s prodajo zobotrebcev, leta 1922 pa je protokoliral podjetje Pekol v Ljubljani.

Tovarna Peko je s komisijskimi skladišči, ki jih je ustanavljala v prodajnih lokalih nekdanjih trgovcev s čevlji, postopoma ustvarjala mrežo, ki je sledila vzoru inozemskih prodajnih omrežij in prodajaln holding družb. Trgovsko omrežje Peko se je razvilo v sodobno obliko trgovine z obutvijo in je tako tovarno neposredno povežalo s potrošniki. Prodajne trgovine je podjetje Peko odpiralo tudi v drugih predelih Kraljevine SHS in pozneje Kraljevine Jugoslavije: na Hrvaškem, v Srbiji, v Bosni in Hercegovini ter Makedoniji.

Čeprav avtorica Petra Kozino prikaže kot pomembnega gospodarstvenika, ga med najvplivnejše ne uvrsti. Kot zapiše, je bilo njegovo podjetje za kaj takšnega premajhno. V dvajsetih letih se je podjetje začelo prekomerno zadolževati, kar je pripeljalo do sanacije, ki se je končala leta 1927 s kompromisom, da se ustanovi nova družba s tremi lastniki: Jugobanko, Gospodarsko in Kmetijsko posojilnico. Novo podjetje ni dobro delovalo, zato ga je leta 1935 v celoti prevzela Kmetijska posojilnica. Peter Kozina pa je umrl že pred tem, leta 1930, in to nenadno. Vzrok njegove smrti (pljučnica ali srčno obolenje oz. zastrupitev z ribami) ostaja po mnenju njegovih sorodnikov nepojasnjen.

Besedilo, ki je nastalo na podlagi avtoričinega dolgoletnega dela, zbiranja in analiziranja arhivskih, materialnih in časopisnih virov Arhiva RS, Zgodovinskega arhiva Ljubljane, muzejev, NUK-a in fonda tovarne Peko (dostopen po letu 1997), je opremljeno s fotografijami in z reklamnimi oglasi. Gradivo je avtorica interpretirala s pomočjo literature s področja zgodovine, biografije in teorije podjetništva. Besedilo je napisano jasno in je zelo berljivo.

Struktura besedila je klasična, kar pomeni, da avtorica sledi kronologiji in bralca popelje od splošnih zgodovinskih orisov širših družbenih razmer proti življenjski in karierni poti Kozine ter rasti njegovega podjetja. V prvem poglavju se najprej srečamo s splošnim zgodovinskim orisom razmer v avstro-ogrski monarhiji, sledi pogled v Kozinovo rojstno vas (Dolenja vas) pri Ribnici, selitev v Ljubljano in pozneje njegov trgovski industrijski vzpon (ki ga opremi s podrobnim orisom splošnih zgodovinskih sprememb poveljne dobe) ter padec, ki se konča z njegovo smrtjo. Zgodovini podjetja Peko sledimo do leta 1935 oz. druge svetovne vojne, poveljne razmere avtorica na kratko opiše na koncu knjige. Oris splošnih zgodovinskih, socialno-eko-

nomskih dejavnikov, odnosov in situacij razloži marsikatero Kozinovo poslovno odločitev oz. usmeritev. Z avtorico se lahko le strinjamo, da brez umestitve karierne poti v širši družbeni prostor vzpostavljanja slovenskega gospodarstva pogled na življenje Petra Kozine ne bi bil razumljiv. Poslovne ideje in osebnostne lastnosti se prepletajo s premoženjskimi razmerami, poslovnimi strategijami in z zunanjimi okoliščinami. V to so vpeta tudi vprašanja gospodarske in finančne politike, inflacije in sistema bank. Moč bank se je namreč v procesu nacionalizacije okrepila zaradi sistema financiranja s podjetniškimi prihranki in z bančnimi krediti.

Bralci pa bi si želeli, da bi bili teme še bolj intenzivno prepletene. Klasična razdelitev na poglavja večkrat ruši avtoričino težnjo, da bi prikazala prepletenost različnih prostorov, makro- in mikroravni, poslovnih oz. življenjskih odločitev in podjetniških

možnosti. Pri orisu prostorskih in splošnih zgodovinskih značilnosti gre avtorica ponekod preveč v podrobnosti in zato za trenutek izgubi bralčevo pozornost. Takrat bi si želeli, da bi ostala bolj neposredno povezana s temo, nam morda predstavila manj gradiva, in tistega podrobneje, oz. bi poudarila zlasti pomen konkretnega prepleta (ga še bolj analitično vpletla v okvir podjetniške miselnosti in kulture tistega časa). Pri tem bi lahko marsikje presešla opisno raven zapisa. S prepletenostjo med makro- in mikroprostori, splošnega in posameznega imamo raziskovalci pogosto težave. Morda bi dilemo lažje rešili, če bi strukturo obrnili in bi izhajali iz Kozinovega življenja ter njegove odločitve pojasnjevali s splošnimi zgodovinskimi orisi.

Ne glede na to je v knjigi zbranega ogromno zgodovinskega gradiva. S tem je lahko študija tudi vir za nadaljnje raziskave s področja zgodovine podjetništva, čevljar-

stva, čevljarstva na Slovenskem (kot tudi gospodarske zgodovine Tržiča). Avtorici uspe z analizo raznolikih virov in podatkov rekonstruirati življenjsko usodo, predvsem pa karierno pot Petra Kozine, ga umestiti v razvoj podjetništva in v okvir gospodarske zgodovine na Slovenskem. Kjer je dokumentov premalo, da bi natančno rekonstruirala dogajanje, si je avtorica pomagala s splošnim zgodovinskim orisom razmer. Takšna mesta kot tudi del, kjer poskuša problematizirati oz. ugotavljati vzroke nekaterih Kozinovih odločitev, so še zlasti zanimiva in dobrodošla.

Knjigo priporočam v branje vsem, ki jih zanimajo ekonomska zgodovina in zgodovina čevljarstva in podjetništva na Slovenskem. Branje je zanimivo tako za strokovno kot laično javnost, zbrano gradivo pa lahko uporabimo tudi kot vir za številne druge raziskave omenjenih področij.

Bojan Knific: TRŽIŠKA DEKLETA DALEČ SLOVÉ: Prežitki oblačenja in z oblačenjem povezani dejavnosti Tržičanov in okoličanov iz obdobja pred sredino 20. stoletja. Tržič: Ljudska univerza, Zveza kulturnih organizacij; Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti, Ljubljana 2012, 498 str.

Na slavnostni akademiji ob zlatem jubileju Zveze kulturnih organizacij Tržič oktobra 2012 je ugledala luč sveta že četrta knjiga etnologa in kulturnega antropologa dr. Bojana Knifica *Tržiška dekleta daleč slové*.¹

Za knjigo, ki obsega skoraj 500 strani, na katerih dr. Knific razgrinja »prežitke oblačenja in z oblačenjem povezanih dejavnosti Tržičanov in okoličanov iz obdobja pred sredo 20. stoletja«, je Bojan Knific prejel Zlato Kurnikovo plaketo, kar ne preseneča, saj je za izdajo obsežnega dela dobil vso podporo domače občinske in kulturne infrastrukture ter drugih sponzorjev. Knjigo je založila Ljudska univerza Tržič s podporo sozaložnikov, Zveze kulturnih organizacij Tržič, Javnega sklada Republike Slovenije za kulturne dejavnosti (JSKD), Ministrstva za izobraževanje, znanost, kulturo in šport (MIZKŠ), Evropskega socialnega sklada, Občine Tržič in JSKD – območne izpostave Tržič.

O prežitkih in Knificem opredeljevanju pojma »tržiškost« v prvi strokovni spremni

besedi razmišlja prof. dr. Janez Bogataj, v drugi spremni besedi pa se je dr. Marija Makarovič lotila povzemanja vsebine posameznih obsežnih poglavij. Oba recenzenta se strinjata, da je avtor bralcem izročil izjemno in temeljito delo, v kar nas prepričajo tudi citirani uporabljeni viri, med katerimi so navedeni številni terenski zapiski. Sicer pa je avtor delo posvetil »ljubiteljem Tržiča in ljubiteljem oblačilne dediščine«. Teh ni malo, saj se z rekonstrukcijo ljudskih noš danes ukvarjajo skoraj v vseh malo večjih vaseh, kjer delujejo turistična ali folklorna društva v večnem iskanju unikatnosti in posebnosti svoje ožje okolice. JSKD z izobraževalnimi programi, v katerih poleg Bojana Knifica sodelujejo tudi drugi etnologi, že več desetletij skrbi za usmerjanje lokalnih potencialov.

Ena od posebnosti knjige je izbor lokalnega okolja, torej Tržiča in njegove okolice, ki je bil nekdanje izjemno bogato gospodarsko središče s številnimi razvitimi obrtni, med

¹ javljene v Štrekljevi zbirki *Slovenske narodne pesmi* (1908: 700) in v knjigi Viktorja Kragla *Zgodovinski drobci župnije Tržič* (1936: 429).

¹ Avtor navaja, da je naslov knjige povzel po prvih dveh vrsticah poskočnice iz 19. st., ob-

* Mag. Tita Porenta, prof. zgod in univ. dipl. etnol., muzejska svetovalka. Muzeji radovljiske občine – Mestni muzej Radovljica. 4240 Radovljica, Linhartov trg 1, E-naslov: mestni-muzej@siol.net